

OSMANLI'DA ÖZEL BİR RESİM MEKTEBİ ve NİZAMNÂMESİ

Yeliz OKAY¹

Öz

Günümüze resim eğitiminin kurumsallaşma süreci, resim eğitimi veren özel okulların açılışı, müfredatı, kadroları ve genel işleyiş kuralları açısından oldukça sınırlı bilgi ulaşılmıştır. Osmanlı'nın yenileşme hareketleri çerçevesinde askeri okulların eğitim müfredatında resim derslerine yer verilmiştir. Dönemin yerli ve yabancı basını, seyahatnameler, hatıratlar, günlükler, arşiv belgeleri bu alanda sınırlı olsa da bilgi edinilebilen kaynaklardır. Yabancı ressamların Osmanlı coğrafyasına yaptıkları seyahatlerde yaşadıkları Pera ve çevresi aynı zamanda Osmanlı'nın sanat üretim ve eğitim alanına bir diğer deyişle sanat çevresine dönüşmüştür. Pierre Désiré Guillemet (1827-1878)'nin Academie de Dessin et de Peinture adında bir okul açması ve faaliyetleri Osmanlı üst düzey bürokratlarının zihninde halka yönelik ve sanat eğitimi veren bir okul açılması düşüncesinin temelini atmıştır. Bir yandan Sanayi-i Nefise-i Şahane biçimlenirken diğer yandan çok erken dönemde Batılı ressamların başlattığı atölye-kurslar sayıları artarak varlıklarını sürdürmüş daha sonraları ise özel resim mekteplerine dönüşmüşlerdir. Bu makalede Ressam Mehmed Muazzez Özduygu'ya ait resim mektebinin nizamnâmesi ışığında ilk kez özel statülü bir resim mektebinin eğitim kadrosu, müfredatı, kuralları, eğitim koşulları ve ücret politikası hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk resim eğitimi tarihi, Özel resim mektebi, Mehmed Muazzez Özduygu, Asker ressamlar, Batılılaşma

A PRIVATE PAINTING SCHOOL AND ITS INTERNAL REGULATION IN THE OTTOMAN EMPIRE

Abstract

Very limited information has reached the present day in terms of the institutionalization process of painting education, the opening of private schools providing painting education, their curriculum, staff and general operating rules. Within the framework of the renewal movements of the Ottoman Empire, painting lessons were included in the education curriculum of military schools. Although the domestic and foreign press of the period, travelogues, memoirs, diaries, archive documents are limited sources of information in this field. Pera and its surroundings, where foreign painters lived during their travels to the Ottoman geography, also turned into the art production and education area of the Ottoman Empire, in other words, the art environment. Pierre Désiré Guillemet (1827-1878) opened a school called Academie de Dessin et de Peinture and his activities laid the foundation for the idea of opening a school for the public and providing art education in the minds of Ottoman high-ranking bureaucrats. On the one hand, the Sanayi-i Nefise-i Şahane was taking shape and, on the other hand, the workshops and courses initiated by Western painters in the very early period continued their existence by increasing in number, and later they turned into private painting schools. In this article, for the first time, information will be given about educational staff, curriculum, rules, educational conditions and fee policy of a painting school with a special status in the light of the regulation of the painting school belonging to the painter Mehmed Muazzez Özduygu.

Keywords: History of Turkish painting education, Private painting school, Mehmed Muazzez Özduygu, Soldier painters, Westernization

¹ Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Resim Bölümü. yelizakinokay@gmail.com, ORCID:0000-0001-8868-9436

Başvuru Tarihi (Received): 13.05.2024 **Kabul Tarihi** (Accepted): 04.06.2024

Giriş

Modernleşme, Batılılaşma, Batıcılılaşma, yüzünü batıya dönme nasıl ifade edilirse edilsin, değişen dünya düzeni içinde varlığı hem Batı hem Doğu için kıymetli olan ve çeşitli farklılıkları toplumsal yaşamın gündelik görünüşleri içinde sentezlemiş Osmanlı İmparatorluğu kendi değişimini yaşarken, Batı'nın maceraperest farklı meslekleri ve ilgileri olan seyyahları için hep cazip ve ilginç olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan itibaren İstanbul'un fethine kadar olan süreçte yüzünü Batı'ya dönmüş ve İstanbul'un fethi ve Rumeli'de ilerleyişi ile bu süreç artarak devam etmiştir. 18. yüzyılda askerî alanda başlayan yenileşme girişimleri giderek daha fazla sahada ve sosyal yaşamın çeşitli alanlarında görünür olmuştur. Özellikle Sosyoloji, Antropoloji, Etnografya gibi disiplinlerin Osmanlı İmparatorluğu'na girişi ve disiplin olarak algılanışı, kurumsallaşma süreçleri ve yayınların görünürlüğü, başlangıçları açısından benzerlikler göstermektedir. Batı tarzı güzel sanatlar eğitimi ile resim sanatı özelinde karşılaşmalar ise oldukça geç olmakla beraber yine askerî okulların müfredat ve uygulama değişiklikleri ve bu alandaki ihtiyaçlarla ilgili olarak akademik anlamda başlamıştır demek mümkündür. Ancak kurumsallaşma süreçleri hem Batı'dan hem de diğer alanlardan farklılık göstermiştir. Resim konusundaki dinî temelli ideolojik ve kültürel bakışın dönüşümü, zaman alan ve kendine özgülük de barındıran bir çizgide seyretmiştir.

18. yüzyıl Osmanlı Sanatı, geleneksel sanat ile yeni arasında kurulan denge üzerinde ilerler. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan 1795-1796 tarihli üç adet Hans Hollbein (1497-1543) imzalı gravür portre 18.yüzyıl sonlarında Batı resmine duyulan ilginin göstergelerinden olarak yorumlanabilir. 16. yüzyıl boyunca İngiliz Kralı VIII. Henry'nin saray ressamı olarak çok sayıda portre yapmış olan Hans Holbein'in yapıtları, yüzyıllar boyu gravür yoluyla çoğaltılmıştır. Birinin üzerinde Osmanlıca kısa açıklama bulunan, dönemin Londra Elçiliği tarafından Osmanlı hükümdarına getirilmiş olabilecek bu portrelerin Osmanlı resim sanatında portreciliğe duyulan geleneksel ilgiyi beslemiş, sanata yeni bir ışık tutmuş kaynaklardan olduğu varsayılabilir. 19. Yüzyılın sonlarından başlayarak İstanbul'da görev yapan tarihçi ve koleksiyoncu Fransız diplomat Auguste Boppe(1862-1921), dönemin resim sanatı hakkında yazdığı kapsamlı kitapta 18. Yüzyıl boyunca İstanbul'da çalışan Avrupalı ressamı 'Boğaziçi Ressamları' olarak tanımlar ve bu metin Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi'nde ressam Ömer Adil(1868-1921) tarafından çevrilerek tefrika edilir(İrepoğlu, 2023: s.21). Boğaziçi Ressamları, Osmanlı'da peyzaj, portre resimleri, gündelik hayattan sahneler, törenlerden görünüşler gibi konuları tuvallerine aktarıırken geleneksel resim anlayışının dönüşerek tuval resminin tanınmasına katkı sağlamışlardır. Resim Sanatı Tarihi noktasında değişim ve dönüşümler, oryantalist ressamların özellikle Pera civarına yerleşerek atölyelerinde yaptıkları çalışmalar ve bu atölyelere devam eden Osmanlı tebaasından ressamların da bir anlamda usta-çırak ilişkisine dayalı alaylı bir eğitim süreci başlamış olur. Bu sürecin bir parçası olarak Osmanlı ressamlarının teknik, malzeme ve konulara yaklaşımlar noktasında deneyim edinmeleri resim sanatına olan ilgiyi arttırıyor buna paralel olarak da resim eğitimi noktasındaki ihtiyaç artıyordu. Diğer yandan Osmanlı İmparatorluğu modernleşme sürecini resmî perspektiften öncelikli olarak gerek askerî okulların kurulması gerekse mevcut okulların müfredatlarında yenilikler ve teknolojik dönüşümler bağlamında gerçekleştirilmeyi öncelik olarak belirlemişti.

Bu anlamda hem askerî yenilikler nedeniyle Batılıların istihdamı, hem Türkiye'ye resmî ve özel yollarla gelen Batılıların resim teknikleriyle tanışmaları birçok alanda olduğu gibi sanatta da Batı tesirini günden güne artırıyordu. Öncelikle mimarî alanında, mimariye bağlı dekorasyonda hayli erken görülen Batı etkisi resim sanatına ortamın hazırlanması için de kendini göstermeye başlamıştı. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Batılılardan elde edilmeye çalışılan teknik bilgilerin büyük kısmında doğrudan veya dolaylı olarak resmin varlığının yarattığı zorlamanın etkisi Türkiye'de resim yapan Batılı ressamların kazandıracığı gelenekten daha ağır basan bir nedendir(Cezar, 1971: s.16).

Batı'dan, gerek askerî yeniliklerin uygulanması gerekse Batı ile diplomatik temaslarda karşılıklı etkileşimlerin yoğunlaşması Batı'dan Osmanlı İmparatorluğu'na seyahatlerin artmasına sebep

olmuştur. Buna bağlı olarak Osmanlı İmparatorluğu'na, Batılı diplomatlar, devlet görevlileri, bilim adamları, askerlerin yanı sıra himayelerinde getirdikleri ressam, gazeteciler, yazarlar da hem devleti hem de halkı yakından gözlemleme imkânı bulmuştur. Bazı ressam, arkeologların himayesinde Batılı devletlerin talimatlarına uygun olarak antik kentlerin tasvirlerini çizerken bazıları da giyim kuşam kültürünü tasvir eden ve diğer etnografik malzemenin de çizimlerine yer verdikleri kataloglar hazırlamışlardır. Büyük bir kısmı da büyülendikleri coğrafyanın özellikle İstanbul oduğunda manzaralarını resimlerken, Osmanlı saray kültürü ve gündelik hayatını, sokakları ve meslek guruplarını betimleyen resimler yapmıştır. Zaman zaman Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin Batı'da çıkan gazete haberlerinin görseli olan bu resimler çoğunlukla koleksiyonlarda çok erken dönemde yerini almıştır. Pera'da geçici süre için yerleşen ressamın atölyelerinde, yaptıkları oryantalist anlayış ve konudaki resimlerde kullanmak üzere edindikleri Şark'a ait kıyafetlerin, gündelik hayatta kullanılan malzemelerin ve süs eşyalarının olduğunu ve gelen Batılıların bunları kullanarak portrelerini yaptırdıklarını seyahatnamelerden, mektuplardan ve hatıratlardan elde edilen bilgiler arasındadır. Bu da İstanbul'da bir sanat üretim alanının çok erken dönemde oluştuğunun önemli göstergesidir. Özellikle Pera merkezli olarak İstanbul'da yaşayan ressam, seyyahlar ve bilim adamları Osmanlı tebaasındaki ekalliyetler başta olmak üzere seçkinlere özel dersler vermek suretiyle toplumla da kaynaşma olanağı bulmuşlardır. Auguste Boppe'un 18. Yüzyıl Boğaziçi Ressamları adlı eserinde Jean Baptiste Van Mour'un atölyesinden, zarif İstanbul sosyetesinin buluşma yeri olarak bahsederek elçilerin, elçilik sekreterlerinin, geçici görevlerle İstanbul'da bulunan heyet mensuplarının Doğu'ya seyahate çıkan hatırlı kişilerin, saray mensupları ve Osmanlı seçkinleri ile bu atölyede karşılaştıklarını belirtir (Boppe, 1998: s.117). Buradan yola çıkarak İstanbul'da çok erken dönemlerde Pera'da yabancı ressamın gelişimiyle atölyeler etrafında oluşan sosyal çevre adeta Batı ile Doğu'nun karşılaşma yeridir demek mümkündür. Ressam özelinde askerî okullar dışında atölyelerde başlayan resim faaliyetleri zamanla özel okullar olarak anılan resim kurslarına dönüşmüştür. Bir anlamda daha ileride açılacak özel resim okullarının kurulması büyük ölçüde böyle bir iklimin sonucudur denebilir.

1.Osmanlı'da Resim Eğitiminin Başlangıcı Ve Kurumsallaşması

Osmanlı'da resim İrepoğlu'nun deyişiyle (s.20), kitap sayfalarından tual yüzeyine aktarılması ilk defa Fatih Dönemi'nde, Fatih'in Gentile Bellini (1429-1507)'ye yaptırdığı portresine dayanır (Sinanlar, 2008: s.5; Renda, 2011: s.223) bir diğer anlamda Osmanlı Sarayı ilk portre resimleri sayesinde tual ile ve minyatür tekniği gibi geleneksel tekniklerden farklı teknikte bir resimle tanışır. Bunun uzun soluklu ilk etkisi, Osmanlı nakkaşlarının Batılı resme benzer tasvirde resim yapmayı denemeleri olur. Tual resminin tarihsel olarak izleri sürüldüğünde elçilerin ressamlarından bazılarına ait tual resimleri ile karşılaşmak mümkündür. Avrupalı elçilerin Osmanlı Sarayı'na kabulünü betimleyen resimler diplomatik bir olayı anlatırken farklı giysiler içindeki saray görevlilerini ve saray geleneklerini de yansıtan, diğer yandan elçinin, padişah ve sadrazam başta olmak üzere önemli kişiliklerin portreleri olma özelliğini de taşıyan en iyi örneklerini Jean- Baptiste Vanmour'un verdiği eserler elçilerin etkinlik alanıyla ilgili ve sonucu olarak doğmuş tür (Renda-İnankur, 2010: s.55) olarak belge niteliğinde karşımıza çıkar. Aynı zamanda elçi himayesindeki gezgin ressam İstanbul'da yaşadıkları bölgede aldıkları siparişlerle erken dönem sanat piyasasının oluşmasına da yol açarken kendi coğrafyalarında da oryantalist bakış açısı ile yaptıkları resimlere karşı artan ilgi nedeniyle sanat piyasasının aranması hâline gelirler. Buradaki önemli nokta ise sanat ürünlerinin Osmanlı Sarayı için Batılı görünme imkânı sağlamanın yanında Batı ile iletişim aracına dönüşmesidir (Sinanlar, 2008: s.6). 19.yüzyılda padişah portreciliğine bakıldığında padişahlar, çeşitli aktarım yolları aracılığı ile hanedan imgesini yaymak için hükümdarı, doğuya özgü kalıplardan çıkarıp yeni bir ikonografya ile çağdaş Avrupalı krallar gibi gösterir duruşta ve batılı görünümde kıyafetler içinde hükümdar imgesi ile resmetmişlerdir. Padişahların reformcu imgesini vurgulayarak bir anlamda Osmanlı Devleti'nin modernleşmekte olan kimliğini öne çıkarmak istemişlerdir (Renda, 2011: s.231). Bu bağlamda Osmanlı Sarayı erken siyasî imaj çalışmalarını resim aracılığı ile yapmıştır.

Osmanlı Sarayı, portrelerin siyasî imge oluşturmadaki gücünü uluslararası ilişkilerde kullanırken diğer yandan Batılı uzmanlar aracılığı ile teknolojik gelişmeleri özellikle öncelikli olarak askerî zeminde yerleştirme çabasında eğitimin parçası haline getiriyorlardı. Resimdeki yenilik hareketleri sonucunda yağlıboya resim sanatının temeli III. Mustafa, I. Abdülhamid ve III. Selim zamanında yeni kurulup geliştirilen askerî okullarda atılır. Bu okulların eğitim programlarında doğrudan resim derslerinin yer alması ile ilk ressam imzalarına rastlanır. Askerî okullar Türk resim sanatının ilk ve önemli temsilcilerinin yetiştiği ortamlardır. Siyasî ve askerî olarak krizler yaşayan Osmanlı Sarayı ilk önlem olarak askerî okullarda yenileşme programlarına önem verecektir. Bu amaçla kurulan Mühendishane-i Berrî-i Hümayun Türk Resim sanatının da temelini atıldığı bir kurum olmuştur (Giray, 1997: s.43). İstihkâm ve topçu subayı yetiştirmek amacıyla III. Selim döneminde, 1793 yılında Hasköy'de Humbarahane'nin yerine kurulan okul, Topçu ve Mimar Mektebi adıyla da tanınmaktadır (Giray, 1997: s.43). İki aşamalı öğretim sisteminde idadî sınıflarının ardından öğretim, harbiye ve mimarlık olarak iki programa ayrılır. Öğretim programında resim derslerinin varlığı okulun 1795 tarihli kanunnamesinde görülür (Cezar, 1971: s.6; Giray, 1997: s.43). Topografik çizimler ve arazi tanımak amacıyla yapılan resim eğitimi sırasında, gözü doğruyu gören ve yeteneği olan öğrenciler keşfedilmeye başlanır. Bu öğrenciler Yıldız Sarayı bahçesinde resimler yaparlar ve III. Selim döneminde kurulan bu okul, resim sanatının ilk temsilcilerini yetiştirir. II. Mahmud döneminde (1808-1839), 1834'te öğrenime açılan Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane'de resim dersleri önem kazanır. İspanyol Chrion (1837) bu okulda ders vermek üzere atanır. Abdülmecid döneminde (1839-1861), 1845'te bu okul (Mekteb-i Harbiye) 'İdadî' ve 'Harbiye' olarak iki bölüme ayrılır. Fransız asıllı Kess idadî bölümünde resim öğretmeni olarak görev alır. Askerî okullardan sonra sivil okulların bazılarının müfredatında da resim dersi olduğu dikkati çeker. II. Abdülhamid döneminde açılan Hendese-i Mülkiye'nin (1859) dört yılı kapsayan öğretim programında resim derslerine yer verilir. Yine Sultan Abdülaziz döneminde açılan Galatasaray Sultanisi (1868), ve Darüşşafaka (1873)'da resim dersleri önem kazanır (Giray, 1997: s.44). Darüşşafaka'da Mekteb-i Sultani'de olduğu gibi en çok göze batan şey ise "Hayalî Resim", "Tabiattan Resim", "Hendesî Resim" gibi farklı başlıklar altında çok sayıda resim dersinin programa konmuş olmasıdır. Resim derslerinin bu denli kapsamlı oluşu elbette öğrencilerin daha kapsamlı resim eğitimi almalarını, dolayısıyla da daha fazla resim üretmelerini sağlamış olmalıdır. Nitekim ilk mezunlarını verdiği 1881 yılında, okul yönetimi öğrencilerin eserlerinden oluşan bir sergi düzenlemiştir. Sonraki yıllarda da hemen hemen her yılsonunda, okul müdürünün bizzat Sultan'ı ziyarete giderek, öğrencilerinin yaptığı tabloları sunması bir gelenek hâlini alır. Okul yönetiminin büyük bir titizlikle gerçekleştirdiği bu ziyaretler neticesinde okulun ismi resim konusunda dikkat çekmeye başlar. Öyle ki ileride bu öğrenciler Türk Resim Tarihi'nde Darüşşafakalı Ressamlar olarak anılacaklar ve 19. Yüzyılda iyice gelişmeye başlayan resim üretim ortamının hareketlenmesine katkı sağlayan figürler olarak tanınacaklardır (Sinanlar, 2010: s.36). Resim eğitiminin kurumsallaşması sürecinde önemli dönüm noktalarından biri de Sanay-i Nefise Mektebi'nin kuruluşudur (1882). Okulun açılmasının neden gerekli olduğunu Padişah'a arz eden ve yabancı dilde hazırlanan raporda öncelikli olarak geleneksel sanatların birikiminin korunması ve tadilatı ile ilgili gerekçeler sıralanmış akabinde de sadece yurt dışına öğrenci göndererek modern Türk Sanatı'nın teşekkülünün mümkün olamayacağı ve ancak Osmanlı ülkesinde sanat bilgisine ve donanımına sahip yetkin insanların yetişmesi yoluyla sanatta ilerlemenin sağlanabileceği vurgulanmıştır (Ergin, 1977: s.1122). Osman Hamdi Bey, 1 Ocak 1882 tarihinde Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane adıyla bir okul kurulmasından sorumlu müdür olarak atanır (Cezar, 1971: s.7). Ticaret Nâzırı Raif Paşa ve Sadrazam Said Paşa'nın desteği ile Alexandra Vallaury'nin tasarladığı bina tamamlanır ve 3 Mart 1883 yılında eğitim başlar (Sinanlar, 2010: s.7). Bu noktada dikkati çeken önemli bir detay okulun açılma fikrinin, okul açılması konusundaki tartışmaların çok daha erken dönemlere dayanmasıdır. Pierre Désiré Guillemet (1827-1878), İstanbul'a bir görevle gelen ressamlardan olup İstanbul'da sanat çevrelerinin şekillenmesinde oldukça önemli rol oynamıştır. Abdülaziz döneminde saraya resim sunan ve sarayda çalışan ressamlardan biri olan Guillemet, Sultanın çeşitli resimlerini yapmıştır ve bunun dışında Dolmabahçe Sarayı'nda saray

kadınları portrelerinden oluşan resimleri de bulunmaktadır. 1871 yılında Paris Güzel Sanatlar Okulu'nu bitirip İstanbul'a dönen Şeker Ahmed Paşa (1841-1907) yerli ve yabancı ressamın eserlerinden oluşan bir sergi hazırlığında olduğu haberi 19 Haziran 1871 senesinde basında yer alır ancak sergi 1873 yılında Sultanahmet'te bulunan Sanat Okulu'nun bir salonunda açılır. Bu sergi İstanbul halkının resim sanatına olan ilgisini arttırmakla kalmaz ve ayrıca gazetelerde Güzel Sanatlar Okulu kurulacağı haberleri yerli ve yabancı basında yer alır. 1873 resim sergisi hem Güzel Sanatlar Okulu kurulması düşüncesini uyandırmış hem de Guillemet Akademisi gibi resim okulunun açılıp özel resim derslerinin verilmesine yol açmıştır. Fransız asıllı sanatçı Guillemet, 1874 yılında İstanbul'da Batılı anlamda eğitim yapan ilk özel akademiyi kurmuştur. Bu özel okulun kuruluşunda 1867 Avrupa gezisinden sonra Türkiye'de perspektifli resmin gelişmesine önem veren Sultan Abdülaziz'in de etkisi olmuştur. İlk öğrencileri arasında uzun süre Paris'te yaşamış olan Oryantalist resamlardan Sarkis Direnyan ile Civanyan kardeşlerin de bulunduğu akademi, Beyoğlu Kalyoncu Kulluğu Caddesi'ndeydi. *Desen ve Resim Akademisi* adını taşıyan okulda suluboya ve pastel ile figür, manzara ve çiçek ile süsleme dersleri veriliyordu. Akademi'de Salı ve Cumartesi günleri kadınlara da ders veriliyordu (Germaner vd. 2009: s.82). Bu anlamda 1877 senesinde bir devlet akademisi kurulması düşünülmüş olsa da Osmanlı-Rus Savaşı'nın (1877-1878) patlak vermesi buna engel olmuş ve kurum ancak 1882 yılında kurulabilmiştir. Mevcut eğitimin parçası olarak askerlik eğitiminde meslekî kaygılarla verilen resim eğitimini çok aşan, müstakil sanat eğitimi olarak kurumsallaşma Saray'ın sanata olan ilgisinin artması, Batı'da bu konuda gözlem yapmaya imkân bulunması ve ardından kurulan atölyeler ve özel okullardan sonra nihayet halkta ve sanat çevrelerinde devlet eliyle açılmış bir okulun talep edilmesi uzun bir sürecin sonucudur ve kurulmuş özel resim mektepleri bu konuda erken dönem eğitim modeli olmaları bakımından da önemlidirler.

2.Osmanlı'da Resim Eğitimi Veren Özel Okullar

Her dönem gezginlerin, tüccarların, kâşiflerin, sanatçıların ve diplomatik görevlerle gelen Batılıların hem gündelik hayatın hem de kent görünümünün farklılığı itibarıyla merakını uyandıran İstanbul, günlüklerinden, seyahatnamelerinden, tuvallerinden, geleceğe ulaştırdıkları kayıtlara dönüşmüştür. Osmanlı'nın Batılılaşma süreci, dönemin Pera'da geçen zamanlarında bazen İstanbul'un bir sokağını bazen de şehrin manzaralarını, seyyar satıcıları, tulumbacıları, törenleri tuvallerine aktaran ressamın zaman zaman hayatlarının geri kalan kısmını zaman zaman da bir bölümünü Pera'da yerleşerek geçirmişlerdir. Yazılı olarak bugüne ulaşan hatıralarından, seyahatnamelerden ya da diğer kayıtlardan yola çıkarak yabancı elçilerin himayesinde gelen ressamın ya da Saray'ın davetlisi olarak gelip himaye edilen ressamın görevleri süresince ve sonrasında Pera çevresine yerleşenler atölyelerinde sadece resim yaparak yaşamlarını idame ettirmemiş aynı zamanda farklı tebaalardan ve Türklerden resim merakı olanlara ders vererek yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Sinanlar'ın (2008: s.394) ifade ettiği gibi Pera, Batılı yüzü ile sanatçıların üretim ortamına dönüşür. Osmanlı'nın ikili ya da çoklu ülke ilişkileri içinde kendi konumunu belirleme süreci içinde Batı ile tümünden olmasa da Batı'daki bazı devletlerle yakınlaşmıştı. Mevcut dünya düzenine gelişmelere ayak uydurma çabası olarak nitelenebilecek bu durum özellikle askerî alanda başlayan yenileşmelerin ardından sivil eğitime doğru belirgin olarak kendini göstermeye başlar. Yapılan tercüme bir yandan basında yer almaya başlarken diğer yandan disiplinlerin şekillenmesi ve kurumsallaşması dikkati çeker. Durumun en belirgin görünümünü etnografyanın Osmanlı'ya girişi ve kurumsallaşması süreçlerinde görmek mümkündür. Tüm bunlar gündelik hayatın içinde de özellikle belirli çevreleri kapsayacak şekilde dönüşümleri beraberinde getirir. Dönemin edebî metinlerinde belirgin olarak tasvirleri görülen toplumsal değişme fragmanlarının en belirgin entelektüel çevrelerin ilgileri olduğunu söylemek mümkündür. Her zaman özellikle ekalliyetin ve çeşitli nedenlerle ülkeye gelen yabancıların, levantenlerin sosyokültürel yaşam alanı olan Pera, özellikle resim sanatının başlangıcı ve yolculuğu özelinde önemli bir merkez durumundadır. Elçilerin ressamının bir anlamda Şark'ın görünümünü belgelemek kararlılığı ve belgeselci kimliği ile İstanbul'a gelmeleri, uzun ve kısa süreli ikametleri ve şehrin, Saray'ın farklı konular bağlamında bu ressamın tarafından resmedilmesi, yurt içinde özellikle

antik kentlere yaptıkları geziler ve bu gezilere ilişkin kayıtlar ve ayrıca Osmanlı'nın Batı'da görevlendirdiği elçilerin kendi portrelerini yaptırmaları, askerî okullardan başlayarak sivil eğitim verilen okulların müfredatına resim dersinin konması, Pera'da yerleşen ressamların atölyelerinde resim dersi vermeye başlaması ve toplumun farklı aidiyetlerinden insanların daha sonra Pera çevresinde gerçekleşen sergilere tanıklığı resim sanatına ilgiyi yoğunlaştırmıştır. Resim Sanatı Tarihi'nin teşekkülünde ortaya çıkan bir dizi gelişme özünde siyasal değişme ve buna bağlı toplumsal değişimin etrafında şekillenmiştir. Pera'da sanatçıların kendi çalışmaları dışında ders verdikleri atölyeler 1840'lı yıllarda görünmeye başlamış olup ilk izlerine rastlanan atölyeler çoğunlukla fotoğraf atölyeleridir. 1841'de ilk defa Fransız sanatçı Compas İstanbul'da bir atölye kurmuştur yine Alphonse Durand'ın Galatasaray'da, Caryo ve Giovanni Naya Kardeşler de Pera'da bir süre çalışmışlardır. Ernst Edouard Caranza İstanbul'a ait bir albüm oluşturmak için kente gelerek Sultan'ın onayı ile Paris Sanayi Fuarı'nda açılacak Osmanlı sergisinin hazırlanmasında görev almıştır. Amedeo Preziosi (1816-1882) ise İstanbul'a yerleşen ilk ressamdır. 1870'li yıllarda Pera'da Resim Sanatı Tarihi bir değişimin başlangıcındadır. Paris'te eğitim alan Ahmed Ali Paşa, Süleyman Seyyid(1842-1813), ve Osman Hamdi Bey (1842-1910) ülkeye dönmek üzeredir (Sinanlar, 2008: s.368) ve onların dönmesi bir anlamda hem resim tarihin de kurumsallaşmanın hem de gerek eleştiri gerek eğitim minvalinde Osmanlı sanatçıları vasıtasıyla bir yönüyle gelişmesidir. Atölye okullarının açılmasında ilk önemli girişim Pierre Desire Guillemet'e aittir. Pierre Desire Guillemet (1827-1878), Paris'te eğitim görmüş ve Hippolyte Flandrin' (1809-1864)in öğrencisi olmuş, 1857-1863 yılları arasında portreler ve tarihi resimlerle Paris Salon Sergilerine katılmıştır. İstanbul'a Padişah'ın portresini yapmak için çağırılan ressam Beyoğlu'da Academie de Dessin et de Peinture adı verilen okulda eşi Madame Guillemet ile tifo sebebiyle vefatına kadar Batı tarzı resim eğitimi vermiştir (Germaner-İnankur, 2002: s.128). Adolphe Thalasso (1858-1919) 1910 tarihli L'Art Ottoman adlı kitabında "Konstantinapolis'teki derli toplu ilk resim okulu" dediği Hamalbaşı Sokak 60 numarada bulunan Academie de Dessin et de Peinture, Guillemet'in okul kurmak niyetiyle açtığı bir atölyedir. Ancak ölümü nedeniyle okul olarak kurumsallaşmasını tamamlayamayan okul (Sinanlar, 2008: s.369) diğer resim atölyelerinin de özel resim okulu adını taşımasının öncülüğünü yapmıştır denebilir. Diğer özel okullar konusunda günümüze ulaşan bilgiler sınırlı olmakla beraber sanat üretim ortamı ve sanat piyasasının bir parçası olan resim atölyeleri bir anlamda resim kursları olarak Beyoğlu civarında yoğun olarak faaliyet göstermişlerdir. Dönemin özel statüdeki okullarını atölye-kurslar olarak konumlandırmak bugüne ulaşan sınırlı da olsa bilgiler ışığında daha doğrudur. Resim eğitimine ilginin artması bu atölye-kursların veya resim mekteplerinin açılmasında şüphesiz toplumun resim sanatına ilgisinin artmasının sonucudur. 19 yüzyıl seçkin çevrelerin sosyalleşme ortamı olan Pera'da sanat etkinliği olarak resim sergileri dikkati çeker. Şeker Ahmed Paşa'nın (1841-1907), İstanbul'da 1873 ve 1875 yıllarında düzenlediği sergiler resim sanatına olan ilgiyi arttırmış ve güzel sanatlar eğitimi verecek bir okulun açılmasının gerekliliği fikrini de olgunlaştırır (Öndin, 2021: s.15). Basında sergiye olan ilgi nedeniyle yakında bir Güzel Sanatlar Okulu açılacağına dair yazılar yayımlanır (Cezar, 1971: s.418). Şeker Ahmed Paşa'nın 1875 yılında açtığı ikinci sergi de basında yer alır. 4 ve 5 Ağustos tarihli *La Turquie* gazetesinde sergiden övgüyle söz edilerek Şeker Ahmed Paşa'nın Türkiye'de güzel sanatlar zevkini yerleştirme arzusunun bir gün gerçekleştireceği ifade edilir (Öndin, 2021: s.21). Tüm bu gelişmeler aslında Türk Resim Tarihi'nin şekillenişinin serüvenidir. Bu yolculuğun bir bölümünde araştırmacıların karşısına seçkinlerin veya Avrupalı ressamların açtığı kurslar dışında Türklerin açtığı kurslar bugüne ulaşan bilgilerin ışığında nadir de olsa çıkar. 1876 yılında sergilerin akabinde *Basiret* gazetesinde kaleme alınan yazıda, resim sanatının toplumun farklı kesimleri üzerindeki etkisi ifade edilirken resme ihtiyaç duyulduğu ve yakında koşa koşa resmi mektepleri açılacağı belirtilir. Bu yazının sonunda yeni bir resim atölyesinden söz edilir. Avrupa'da sanat eğitimi almış genç bir vatan evladının, Hakkâk Kadri Efendi'nin atölyesinde, Cuma günleri resim meraklılarına eğitim vermeye başlayacağı bildirilir ve aynı gazetenin 19 Şubat 1876 tarihli nüshasında ders verecek olan ressamın Bekir Efendi olup aynı zamanda Mekteb-i Sanayii öğrencisi olduğunu bilgisi okurla paylaşılır. Bâbiâli Caddesi'nde bulunan Kadri Efendi'nin hak atölyesinde yeterli sayıda öğrencinin kayıt

yaptırması durumunda derslerin başlayacağı vurgulanır ve haberde yeterli öğrenci sayısına ulaşıldığı ve eğitime başlandığı bilgisi de verilir (Özyiğit, 2017: s.136). Bir başka özel resim okulu için 9 Aralık 1907'de Üsküdar Fünun-ı Nefise Mektebi, Sanayi-i Nefise Şahane mezunlarından Üsküdar Mektebi İdadisi resim öğretmeni Rıza Bey tarafından Üsküdar Doğançılar'da Namık Paşa verasetine ait olan hanede kurulmak üzere izin istenmiştir. Okul resim, mimarî, heykeltıraşlık öğretimi için eğitim süresi üç sene olmak üzere özel bir resim mektebi olarak kurulmuştur. Kurucusu ve mektep müdürü Rıza Bey olacaktır. Ayrıca mektepte yağlıboya resim ile fen, mimar, teşrih ve asarı atika ve enbiye ve usul-i keşf ile inşa dersleri verileceği belirtilmiştir. Diğer öğretmeni Sanayi-i Nefise Şahane mezunlarından Müze-i Hümayun tamiratına memur olan İhsan Bey'dir. Mektepte karakalem ve resim ile heykeltıraşlık ve hendese dersleri de verilecektir. Dâhiliye Müdürü İzmir Sancağı Bidayet Mahkemesi Umumiliği'nden mezun emekli Hacı Raşid Efendi'dir. Üsküdar Fünun-ı Nefise Mektebi'nde ders kitapları olarak Ohannes Paşa (1836-1912)'nın Fünun Nefise Tarihi Medhali ve Abdi Bey'in Hendese kitabı okutturulacaktır. Okulun kapanışı ile ilgili bir kayıt bulunamamıştır (Güçtekin, 2013: s.265). 1921 yılına gelindiğinde kurucuları Sanayi-i Nefise Mektebi hocalarından İbrahim Çallı (1882-1960), Hikmet Onat(1882-1977), Feyhaman Duran (1886-1970) ile Sami Yetik(1878-1945) ve Darülmualimîn-i Âli resim hocası Şevket Dağ(1876-1944) olan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti, Türk Ressamlar Cemiyeti adını almıştır. Merkezi Türk Ocağı olan Cemiyet aynı yıl Çemberlitaş'ta Osmanbey Matbaası binasında Çemberlitaş Resim Mektebi adıyla bir özel okul açar. Ressamlık ve heykeltıraşlık adıyla iki şube olarak eğitim veren bu özel okulun öğretmenleri Heykeltıraş İhsan (Özsoy)Bey (1867-1944), Ressam Mehmet Ruhi Bey (1880-1931), İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Feyhaman Duran, Şevket Dağ, Sami Yetik'tir. 1921 Mayıs ayında okulda çok ilgi gören bir sergi açıldığı da bilinmektedir (Taşdelen, 2003: s.20).

Guillemetler'in İstanbul'a yerleşip bir resim mektebi açması resim eğitiminin kurumsallaşması açısından Pera'da bir okul girişimi olarak oldukça önemli bir adımdır ve buna paralel olarak sergiler nedeniyle resim eğitime artan ilgi bu kurumsallaşma sürecini ilgili mercilerin gözünde elzem kılmış ve süreç bir anlamda hem yaygın hem de hızlı bir hâl almıştır. Atölye denilebilecek primitif görünümlü okulların açılışı, kapanışı ve müfredatları eğitim yönetmelikleri ile belirlenmiştir. Daha da önemlisi Müslüman tebaadan olan resim eğitimi almış kesimden okullaşma sürecine yönelik girişimler artmıştır. Sınırlı bilgiler ışığında süreci aydınlatmak isteyen araştırmacılar yukarıda açılış tarihleri ve diğer bilgileri verilen okulları 'ilk' olarak yorumlamışlardır. Konuya ilişkin yapılan araştırmalar arttıkça görünen odur ki atölye niteliği taşıyan ancak okul statüsünde açılan okullardan tespit edilebilenlerden fazlası o dönemde açılmıştır. Ancak bu yazıda söz edilen resim okullarının birkaç önemli özelliği dönemin toplumsal yapısı ve resim sanatına olan ilginin netleşmesi açısından da önemlidir. Örneğin hâk atölyesinde 1876 senesinde açılan okul Müslüman tebaadan bir resim öğretmenin girişimi olması yönüyle önemlidir. Ayrıca açılış için şart olarak konan kontenjanın hızla dolması resim eğitime olan ilginin önemli bir göstergesidir. Aralık 1907 yılında açılan Üsküdar Fünun-ı Nefise Mektebi'nin varlığı ise Anadolu yakasında Üsküdar Doğançılar gibi Batılılaşmanın Pera'da olduğu kadar gerçekleşmediği daha geleneksel denebilecek semtte açılması oldukça önemlidir. Ayrıca bu okul hem açıldığı mekân hem de derslerle ilgili detaylar ve müfredat açısından atölye görünümünden çok okul görünümüne yakın olması açısından da önemlidir. 1921 senesinde açılan ve dönemin önemli ressamlarını bir araya getiren dernek çatısı altında kurulmuş olan Çemberlitaş Resim Mektebi hem kadrosu hem de bir sivil sanat örgütlenmesinin eğitim kurumu olması açısından önemlidir.

3.Ressam Muazzez Bey'in Resim Mektebi ve Nizamnâmesi

Bu okullar dışında bu çalışmanın konusu olarak ele alınan bir başka resim mektebi de Muazzez Bey'in kurduğu resim mektebidir. Resim camiasında Kadıköylü Muazzez olarak tanınan Mehmed Muazzez Özduygu (1871-1956) hakkında Pertev Boyar şu kısa bilgiyi verir:

“Muazzez Bahriye Sanayi Alayı muzikâsından çıkmıştır. Resme olan heves ve istidadı ile Sanayi-i Nefise Mektebi’ne girmiş ve beş sene devam ettikten sonra mezun olmuştur. Muazzez son derece nekre mizaç ve bir monolog idi. 1930 senesinde Güzel Sanatlar Akademisi İdare Müdürü bulunurken atölyelere girer ve talebelerin resimlerini tashih etmekle zevk alırdı. ‘Fena yapılmış olmasından tashih edilmeye uğraşılan bir resmi bu yolda tashih etmekten ise hemen silerek yeniden yapmak daha iyi bir netice verir’ diyen bu değerli ressam çok güzel portreleriyle, sünnet düğünleri orta oyunları, Karagöz sahneleri gibi eski millî eğlencelerimizi tasvir eden kompozisyonlarıyla kendisini çok iyi tanıtmış üstatlardandır” (Boyar, 1948: s.108).

Boyar, Özduygu’nun eserlerine örnek olarak üç tablosunu verir: İhtiyar başı- Orta oyunu-Karagöz. Son iki tablonun konusu Muazzez Özduygu’nun özel ilgi alanını da oluşturmaktadır. Nitekim son dönemde yapılan bir derleme Özduygu’nun Halkevleri için yazdığı üç piyesi Zorlu Kadı, Meyhane, Ters Evlenme ve Ağalık oyunlarının metinlerini bir araya getirmiştir (Olçaytu vd. 2021: s.304). Özduygu’nun 31 Mayıs 1947 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi’nde çıkan emekli maaş cüzdanını kaybettiğine dair kayıp ilanında deniz güverte üsteğmenliğinden emekli olduğunu beyan ederek kendisini şu şekilde tanıtır: Kadıköy’ünden Üsküdarlı Mehmed Muazzez Özduygu (Cumhuriyet, 1947: s.5). Bu özel eğitim kurumunu açtığı dönemde Polis Mecmuası için çizdiği resimler karşılığında kendisine Polis Sandığı’ndan ödeme yapıldığına dair kayıtlar da Osmanlı Arşivi’nde yer almaktadır (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi DH.EUM.PMC. 1-31; DH.EUM.PMC. 1-90; DH.EUM.PMC. 1-100)

Mehmed Muazzez’in 1329/1913 yılında Bâbîâli civarında Ebussuud Caddesi 59 numarada açılan Resim Mektebi’nin tüzüğünün oldukça detaylı olması itibarıyla dikkati çeker. Sekiz sayfadan meydana gelen nizamnâmenin kapağında Şimdilik Bâbîâli civarı Ebussuud Caddesi’nde 59 numaralı daire-i mahsusada müesses Resim Mektebi Nizamnâme-i Dâhilisi yazmaktadır. Kapağın alt kısmında ise Tarih-i Teessüsü: 329 Telefon numarası 1570 ibaresi yer alır. Kurucusu tarafından hazırlanmış bir tüzük ile karşılaşmak resim eğitimi veren bir kurumun açılma maksadını yazılı olarak görmek ve dönemin resim eğitiminin kurumsallaşma biçimi göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu belge resim eğitime bakış açısını da netleştirmektedir.

Resim:1 Resim Mektebi Nizamnamesi (Dış Kapak)

Kurucu müdür Muazzez Bey'in imzasını taşıyan nizamnâmenin Resim Mektebi'nin açılış amacı Maksat başlığı altında izah edilmiştir. Muazzez Bey, güzel sanatları bir milletin eğitim ve medeniyetinin en büyük göstergesi olduğu gibi milletin fikrî inceliğinin de ortaya çıkarıcı bir unsur olarak niteler. Bu nedenle de birçok ülkede güzel sanatlar eğitimi konusunun çok önemle ele alınmakta olduğunu ve bu yolda da büyük fedakârlıklar yapıldığını ifade eden Mehmed Muazzez güzel sanatlar eğitiminin sanayi ve ticaretin gelişmesinde hatta aile mutluluğuna dahi doğrudan etkisi olduğunun somut matematiksel bir kesinlik gibi kabul edilmiş olduğunun altını çizer. Bir anlamda resim eğitiminin toplumsal faydalarına vurgu yapan Muazzez Özduygu'nun bu kanaati pekiştirmek için İngiltere'de resim eğitimine yönelişin gerekçelerini örnek göstermesi Paris merkezli gelişen resim eğitimi anlayışının yanında Batı'da başka ülkelerdeki gelişmeleri dönemin resim çevresinin takip ediyor oluşunu göstermesi açısından önemlidir (Nizamnâme, 1329: s. 2). Bir müddet evvel İngiltere'de sanayi ve ticarete ve özellikle millî ahlâkta bir gevşeklik olduğunun farkına varıldığı ve buna önlem olarak birçok şeye teşebbüs edilse de sonunda fikir adamlarının arasındaki birçok münakaşalar sonucunda güzel sanatlar eğitimi alanına bir durağanlık geldiği ve sosyoekonomik ve sosyokültürel sorunların bu sebeple ortaya çıktığı neticesine varılmış olduğunu ve çözüm olarak bu yolda yeniden birçok fedakârlıklar yapılarak mekteplerde sanayi-i nefise ve özellikle resim derslerini yeni bir anlayışla ve saati arttırılarak programlara alındığını ifade eden Mehmed Muazzez resim eğitiminin sosyal sorunların çözümüne katkı olacağını ifade etmesi itibarıyla aynı zamanda toplumun geneli için faydalarına da vurgu yapmıştır. Bu da kurucusu olduğu okulun öğrenci profilinin geniş bir yelpazede farklı kesimlerden oluşması beklentisinin göstergesidir. Özduygu, güzel sanatları bir eğlence değil medeniyet seviyesine erişmiş hâlde yaşayan insanların öğrenmeye kesinlikle zorunlu oldukları, uygarlığın en büyük amili şeklinde niteler ve resim sanatının bir disiplin olarak kabul edilip öğretim metotları ile resim eğitimine yaklaşmak gerektiğini vurgular. Aslında en başa dönüldüğünde Guillemet'in açtığı okul olan Academie de Dessin et de Peinture'de geçen akademi kelimesi sistematik bir eğitimin en baştan hedeflendiğinin göstergesi idi. Ancak gerek Muazzez Özduygu'nun gerekse 1907'de kurulan Üsküdar Fünun-ı Nefise Mektebi'ne kadar özel okullarda bunun gerçekleştirilebilmesinin mümkün olduğu kesinlik kazanmamıştır. Resim Eğitim Tarihi açısından

devlet okullarındaki kurumsallaşmanın ve özel okullarda kurumsallaşıp atölye kültüründen okul kültürüne dönüşme sürecine göre daha erken gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Özduygu, Maksat'ın son bölümünde Resim sanatının, güzel sanatların farklı birçok alanının teorik kurallarını ruha aktaran ve en büyük öğrenme vasıtası olan gözlerle doğrudan doğruya ruha etki eden bir kuvvet olduğunu ve bu kuvvetin etkisiyle hiçbir maddî menfaat temin etmediği hâlde resmin medenî dünyada başlıbaşına bir mevki edindiğinin ve bütün alışlagelmiş sanatların esasını resmin teşkil ettiğini vurgulayarak, resmî güzel sanatların odağına yerleştirir.

“Bundan dolayıdır ki herkesin az çok gerekli olan sanat-ı tersimin bir kesin kolaylık ile öğretilmesi için yetkin öğretmenler yönetiminde bir okul açarak vatanî vazifemin bir kısmını yerine getirmek isterim” diyerek okulun kuruluşunu ve verilecek eğitimi vatanî bir vazife olarak görür. ‘Vatanın istikbali olan gençler kahvelerde boşa zaman geçirmek istemiyorlar. Dolayısıyla günde pek az boş zamanı olanlar hatta yalnız birkaç haftadan ibaret derse devam edebilecekler dahi bu mektebe devam etmelidirler. “Burası terbiye-i dimaiyenin yegâne mahall-i inkişafı ve kıymetli gözlerimizin hâkikati hâkikat olarak görebilmesi için yegâne talim meydanıdır.”

diyen Özduygu (Nizamnâme, 1329: 1), resim eğitimini ulaştırmak istediği gençlerin halkın içinden olması arzusunu vurgularken boş zaman kültürünün oluşmasına da resim eğitiminin katkısının olacağı üzerinde durmuştur. Resim Mektebi'nin Nizamnâme-i Dâhilisi 22 maddeden oluşmaktadır. Okulda verilecek dersler, okulun eğitim zamanları, müfredatı, öğrencileri ve eğitimcileri bağlayan yükümlülükleri, genel işleyiş ile ilgili kurallar, öğrencilere uygulanacak değerlendirme sınavlarına ilişkin bilgiler ve kursa ödenecek ücret ile bu ücretin neleri kapsadığı, okula kabul yaşı, resim eğitimi dışında diğer dallarda verilen eğitimin içeriği, detayları ve devam kuralları da detaylı bir biçimde verilmiştir. İlk maddeden mektepteki programın kara kalem, yağlıboya, suluboya bölümlerini ve resimle ilgili teorik ve uygulamalı sanatlardan hâk, çinkografî, porselen ve çini üzerine süsleme derslerini de içerdiği görülür. Nizamnâmenin 11. maddesinde okulun ücretinin neleri kapsadığına ilişkin detaylar açıklanırken tüm sınıfların ister resim ister diğer sanat dalları olsun figür, natürmort ve resimle ilgili temel teknik dersleri takip etmesinin mecbur olduğunu ancak peyzaj, marin derslerini ise isteğe bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Marin dersleri deniz temalı resimleri çizme eğitimi olarak açıklanabilir. Nizamnâmenin eğitim kadrosunun açıklandığı kısımda marin dersinin Mektebi Harbiye ve Sanayi Nefise'den mezun Erkân-ı Harbiye Dairesi Harita Komisyonu'na memur süvari yüzbaşısı Tahsin Beyefendi tarafından verileceği yazmaktadır. Hoca Ali Rıza (1858-1930)'nın öğrencisi asker ressamlardan olan Tahsin Siret (1875-1937), Diyarbakırlı Tahsin olarak da anılmıştır. 1918 yılına kadar Erkânı Harbiye-i Umumiye resimhanesinde ders verip 1919 yılından sonra emekli olmuştur. Beyoğlu Musevi Mektebi'nde haftada bir gün ders verirken Seyrisefain İdaresi'nin resimhanesine devam ettiği bilinen ressamın (Boyar, 1948) ressam Muazzez Özduygu'nun Resim Mektebi kadrosunda da ders verdiği bu nizamnâme ile tespit edilmiştir (Nizamnâme, 1329: s.4). Nizamnâmede 16. Maddenin başlığı olarak yazılan gece dersleri bölümünden, okulun çift tedrisatlı eğitim verdiği anlaşılmaktadır. Her gece üç saat olmak üzere altı ay gece derslerinin Eylül ve Şubat ayları arasında devam edeceği belirtilir. Ayrıca nizamnâmenin beşinci maddesinden kadınların aynı dersleri takip edebilecekleri özel bir atölye olduğu anlaşılmaktadır. Dokuzuncu maddede onaltı yaşından küçük öğrencilerin okula kabul edilemeyeceği belirtilir. Ayrıca öğrencinin hangi aşamadan, sınıftan resim eğitimine başlayacağı kendi kararına değil onu değerlendiren hocanın kararına bağlanmıştır. Dolayısı ile okula girişte öğrencilerin için bir sınav olmasa da başlangıçta öğretmen tarafından değerlendirmeye tâbi tutulacakları ifade edilmiş olur. Genel Tarih, Peyzaj ve Anatomi Artistik yani sanatsal anatomi dersinin haftada bir gün ile sınırlı olduğu nizamnâmede yer alan bir başka husustur. Eğitim, öğretimle ilgili bir diğer maddeden anlaşılan da altı ayda bir öğrencilere seviyelerini değerlendiren bir sınav yapılacağıdır ve diğer bir üst sınıfa devam edebilmenin koşulunun, bu sınavı geçmek olduğudur. Yıl sonunda öğrencilerin sene sonu sınavı niteliğindeki resimlerinin bir ay boyunca düzenlenecek sergide kalacağına dair madde de resim eğitimi veren okul ve atölyelerdeki

sene sonu sergisi geleneğine uygun davranıldığını gösterir. Bu sergide bir değerlendirmeden geçen eserlerin arasından birinci ve ikinciye para ödülü verileceği ve eserlerin satılması durumunda elde edilen gelirin eserlerin sahibine ait olacağı da belirtilmiştir. Nizamnâme'de öğretmenlerin derslere haftada iki gün gelerek lüzumu kadar derste kalacakları belirtilmiştir. Okulun ücret politikası ise oldukça detaylı olarak farklı maddelerde açıklanmıştır. Öğrencinin mektebe ilk kaydında okul ücreti hariç şövale ve iskemle parası alınacağı, öğrencinin bunları kendi temin etmesi hâlinde ise bu ücretin alınmayacağı belirtilmiştir. Okulun ücretinin aylık 60 kuruş olduğu ve peşin alındığı da diğer bir maddedir. Her ay başında okul ücretinin tahsil edileceği ve ücreti yatırmayanların derse gelemeyeceği de kesin bir biçimde belirtilmiştir. Nizamnâmenin bir başka maddesi ise okulun kur/sınıf sistemine dayalı olduğu, bir alanda başarılı olunca diğer sınıfa geçilebildiği ile ilgilidir. 10. madde de her talebeden canlı model sınıfına terfi ettiği zaman modelin türüne göre ücret alınmasından başka model ücreti adı ile bir ücret alınacağı belirtilir. Canlı model sınıfının olması okulun müfredatının devlet tarafından güzel sanatlar eğitimi veren Sanayi-i Nefise Mektebi ile aynı doğrultuda hazırlandığına işaret olarak kabul edilebilir. Kalem, kâğıt, boya gibi ihtiyaçlarının masrafı yine nizamnâme'ye göre öğrenciye aittir. Okulda yalnız figür ve natüremort sınıflarına devam edeceklerin peyzaj, marin kısımlarını arzu ederlerse öğretmen ücretini vermeleri gerekir. Bu madde okulun peyzaj ve marin sınıflarında açık hava atölyesi olarak da derslerin sürdüğü bilgisini verir. Peyzaj ve marin resimleri dersini, dersin hocası ile tabiatta çalışacakların, ortaya çıkacak masraflardan kendilerinin mesul olduğunu vurgular. Okulun nizamnâmesinde yer alan diğer maddelere bakıldığında genel düzeni korumaya yönelik kurallar olduğu, ders salonundaki davranışları düzenleyen, edebe aykırı davranışların önüne geçmeyi amaçlayan kuralları içerdiği dikkati çeker.

Nizamnâmede hâk dersleri olarak tasnif edilen çinkografik, porselen ve çini süslemeleri dersleri için ayrı bir bölüm açılmış ve kurallar orada sıralanmıştır. Öğrencilerin hâk derslerine ait araç gereçleri hazır bulundurmakla sorumlu oldukları ve hak derslerinin şimşir ve bakır kaplara yapılacağını belirtilir. Çinkografik dersi için atölyeler uygun olduğundan öğrencilerin her gün istedikleri kadar atölyeyi kullanabilecekleri belirtilen nizamnâmede porselen ve çini dersleri için ön koşul olarak temel resim tekniklerini bilmek belirlenmiş ve porselen veya çini süsleme veya fotoğrafın porselen üzerine renkli tatbiki derslerinin haftada iki gün ikişer saat olacağı belirtilmiştir. Son olarak çinkografi sınıflarında dersin insicamı adına konan kural oldukça dikkati çeker: Çinkografi dersleri resim dersi gibi olmadığından öğretmenin haftada iki defa ikişer saat teorik ve uygulamalı dersler vereceği, dersin haricinde öğrencinin, öğretmeni meşgul etmemek için gereksiz sorular soramayacağı ve yalnız yapılmakta olan işi inceleyebileceği belirtilmiştir.

Öğretmen kadrosu da yine nizamnâmede yer alan başka bir bölümdür. Öğretmenlerin eğitimleri ve tecrübeleri ile isimlerinin yer aldığı bölümde resim eğitiminin verileceği sınıf ortamının aynı zamanda heykel, peyzaj, canlı modelden resim gibi farklı uygulamaların yapılmasına imkân veren ortak mekân olarak tasarlandığı belirtilmiştir. Buradan yola çıkarak sınıfın atölye olarak tasarlandığını ve farklı uygulamaların aynı anda olmasına imkân verdiğini söylemek mümkündür. Ebussuud Caddesi 59 numaralı binanın orta katının kiralanarak müdür odası ve resim atölyesi olarak düzenlendiği duyurulmuştur. Öğretmen kadrosuna bakıldığında Genel Tarih ve Resim öğretmenin Nazmi Ziya [Güran] (1881-1937) olduğu görülür. Diğer dersler ve bu dersleri verenler şöyledir; Resim öğretmeni Hüseyin Avni Lifij (1886-1927), Peyzaj öğretmeni Sami [Yetik], Manzara öğretmeni Ahmet Ziya [Akbulut] (1869-1938), Suluboya Öğretmeni Cevat [Karsan] Beyefendi (1885-1974), marin öğretmeni Tahsin Bey, Anatomi Artistik Öğretmeni Fuad Bey, Çinkograf, porselen, çini tatbikatı ve fotoğraf öğretmeni Rıfat Bey, Hâk öğretmeni İsmail Hakkı [Altunbezer] Efendi (1873-1946) olarak belirtilmiştir. Burada bahsi geçen Rıfat Bey dönemin önde gelen matbaa atölye sahiplerindedir ve Meşrutiyet döneminde basın organları ve kitaplar için yaptığı kaliteli klişeleriyle tanınmıştır. Rıfat Bey'in sahibi olduğu ve Muazzez Özduygu'nun Resim Mektebi ile aynı caddede yer alan Terakki Atölyesi'nin dönemin baskı kalitesi ile öne çıkmış süreli yayınlarından Musavver Hâle dergisine şu reklamı vermiştir.

“Terakki Atölyesi

İstanbul’da Mevcud Atölyelerin En Mükemmeli

Çinkografi-Ototipi-Fotolitografi-Şemigrafı

Resimli Kitaplar - Musavver Gazeteler-Ticaret Katalogları için gayet nefis klişeler hâk ve imal edilir.

Ehveniyet-Nefaset-Sûrat

Bâbiâli ivarında Ebussud Sokağı’nda Numara:16

Rıfat Bey Atölyesi hakikaten şehrimizde mevcut atölyelerin en mükemmeli olduğu gibi yapmış olduğu klişeler hakikaten temiz ve nefistir. Ezcümle gazetemizin klişeleri tekml kendi atölyesinden çıkmıştır. Bilcümle gazetecilerin ve ticarethanelerin bir defa mezkûr atölyeye müracaat etmelerini tavsiye ederiz (*Musavver Hâle*, s.33). “

Aynı dönemde nizamnâmesine ulaşmak vesilesiyle varlığının bilgisinden haberdar olunan Muazzez Özduygu’nun Resim Mektebi ile de aynı dönemde yer alan birkaç ilan oldukça dikkati çeker ve aynı zamanda mektebin nizamnâme üzerinde kalmadığını resim eğitimi veren bir okul olarak varlık gösterdiğini ispatlar. Tanin’in 31 Aralık 1913 tarihli nüshasının ilanlar kısmında Direklerarasında Millet Tiyatrosu’nda Küşad Edilecek Resim Mektebi Menfaatine Hediye Hediye Konser başlığı ile yapılan duyuru Resim Mektebi Müdür Ressam Muazzez imzasını taşır ve duyuruda 13 Aralık 1913 Cumartesi günü kadınlara ve aynı günün akşamı ile Pazar gecesi erkeklere resim, hüner (cambazlık gösterisi), manzara-i şairane, musiki ve tiyatro vaat edilmektedir. Vaatler ilandan anlaşılan bununla sınırlı değildir. Bilet fiyatına göre localara ayrılan salonda birinci sınıf localardan bilet alan erkeklere 40x50 ebatlarında bir portre, ikinci sınıf bilet alan erkeklere 30x40 ebatlarında bir portre, üçüncü sınıf localara bilet alanlara ise 21x27 ebatlarında bir adet agrandisman resimleri hediye edilecektir. Kadınlara da verilecek hediyelerse yine localara göre belirlenmiştir. Birinci loca bileti olan kadınlar 47x35 ebatlarında kumaş resimlik üzerine yağlı boya çiçek, ikinci sınıf localardan bileti olan kadınlara jilelik tafta kumaş üzerine çiçek resmi, üçüncü sınıf localara da baş için tafta kurdele üzerine çiçek resmi hediye edileceği duyurulmuştur. Genel hediyeler ise hanımlara iki adet altın kaplama saatli bilezik, beylere altın kaplama cep saatinin kura ile mektep hatırası olarak hediye edileceği duyurulmuştur. İlandaki tafsilatlı bilginin el ilanında olduğunu bildiren nottan anlaşılan ise okulun hem tanıtımı hem de etkinlik duyurusu için bir el ilanının basılmış olduğudur (Tanin 6). Yine Resim Okulu müdürü ressam Muazzez Bey imzalı bir başka ilan ise Tasvir-i Efkâr’da 6 Nisan 1330/19 Nisan 1914 ve aynı ilan aynı gazetede 8 Nisan 1330/21 Nisan 1914’te Meccanen Tevziat başlığı ile duyurulmuştur. İlandan Resim Mektebi yararına başka varyete yapıldığı anlaşılmaktadır. Millet Tiyatrosu’nda gündüz hanımlara gece ise beylere düzenlenecek eğlencede yine hediyeler dağıtılacağı ve bu hediyelerin Mustafa Şamlı Ticarethanesi’nde sergileneceği ifade edilir. Tanin’de çıkan ilanın aynısı ayrıca 3 Ocak 1914 senesinde *Kadınlar Dünyası*’nın ilan sayfalarında dikkati çeker (s.14).

Muazzez Bey’in Resim Mektebi ile ilgili olarak bu gazete ve dergi ilanlarına ulaşmak o günün resim eğitimi ve bu eğitimin gündelik hayattaki yerini kavramak açısından önemlidir. Öncelikle kadınları ve erkekleri içeren bir eğitim planlamasının yapılması ve eğitimin verilmesi dışında kadınların Resim Mektebi üzerinden gündelik hayatta erkekler gibi günün toplumsal koşullarının el verdiğince sosyalleşmesi dikkati çeker. Ayrıca öğrenci profilinin Pera dışında ve yine sadece erkeklerden oluşmadığı gibi o dönemde elit çevrenin dışında resim eğitiminin yaygınlaştırılma çabası olduğunun da izlerine rastlamak mühimdir. Günlük gazete ve dergiler dışında kadınlara yönelik olarak Kadınlar Dünyası Dergisi’nde ilan çıkması ve dönemin resim çevrelerinde yetişen Türk kadın ressamların dönemlerine ve resim eğitimine yönelişlerinin toplumsal zeminini aydınlatması açısından da önemlidir.

4. Sonuç

Türk resminin tarihsel seyrine bakıldığında gerek konuların çeşitlenmesi gerekse teknik anlamdaki gelişmeler için uzun bir yolculuğun söz konusu olduğunu yapılan çalışmalar ışığında görmek mümkündür. Gelenekselden, moderne yöneliş Batı sanatı ile karşılaşmalarla başlayıp zaman içinde tarihsel seyri izleyen bir dizi gelişme ile kurumsallaşma süreçlerine dönüşmüştür. Bu bağlamda Pera çevresinde oluşan sanat ortamının yabancı ressamların atölyeleri merkezli şekillenmesi bir anlamda hem resim eğitiminin hem de resim çevresinde sosyalleşmenin başlangıcı kabul edilir. Ancak resim ile modernleşme arasındaki bağın kavranıp, resmî kurumların çehresinin resim ile değişeceğine inancın ilk kesin göstergesi askeri okulların müfredatlarına resim dersinin girmesidir. 1870'li yıllarda yurt dışına resim eğitimi almaya giden Şeker Ahmed Paşa, Süleyman Seyyid ve Osman Hamdi Bey ülkeye dönmek üzeredir, Pierre Desire Guillemet'e Pera'da 1874 yılında ilk özel okul kabul edilen ancak ressamın vefatı sebebiyle kurumsallaşması tamamlanamayacak olan Academie de Dessin et de Peinture adlı okulu açmış ve bu okul daha sonra yine Pierre Desire Guillemet tarafından açılması planlanan devlet güzel sanatlar okulu ressamın ölümü sebebiyle açılmamış ve resmi ilk güzel sanatlar okulu ancak Osman Hamdi Bey tarafından 1882 yılında kurulmuştur. Ancak bu tarihe gelene kadar Pera, resim çevresinin şekillenmesi bakımından daima önemini korumuş ve sergiler için mekân olmayı sürdürmüştür. Osmanlı Sultanlarının Avrupa gezileri, Batı'da sanatla karşılaşmaları ve resim sanatına duydukları kişisel ilgi resim eğitiminin kısa zamanda sadece askeri okullarda değil gündelik hayatın içinde ve askeri okullar dışında eğitimin içinde atölye kültürü ile başlayıp devam etmesine yol açmıştır. Yabancı ressamların açtığı atölyeler arasında kurumsallaşma ve özel okula dönüşme bilinci hatta imkânı Pierre Desire Guillemet'in okulunda dikkati çekse de okul kurumsallaşmayı tamamlayamamıştır. Diğer atölyeler ise bu fırsatı bulamamaktan ya da zaten o dönem işin doğasında Batı'da atölye eğitiminin ekollerin geliştirdiği olmasından yabancılar arasında böyle teşebbüslere Osmanlı özelinde pek rastlanmamıştır. Tabii yabancı ressamların Pera'da kalış süreleriyle de ilgili olan bu durumu Türk ressamların özel statüde resim eğitiminin kurumsallaşması anlamında bir süre sonra dönüştürür. Bazen fotoğraf bazen de hakk atölyelerinde bazen de kiralanmış dairelerde sınırlı bilgiler ışığında hedef kitlesi daha halktan gençler olan özel okulların açılmış olduğu bazı kayıtlarda dikkati çeker. Makalede bahsedildiği gibi nadiren de olsa ancak kadro bilgilerine ve verilen derslerin isimlerine, kuruluş tarihlerine rastlanan okullar literatürde az sayıda mevcuttur. Bunun dışında konu ile ilgili araştırmalar sırasında ulaştığımız Mehmed Muazzez Özduygu'nun okuluna ait nizamnâme ile müstakil nispeten kurumsallaşmış bir özel resim mektebi ile ilgili ayrıntılı bilgiler makalede resim eğitimi tarihi minvalinde ele alınmıştır. Gün geçtikçe böyle bilgilerin artarak hem resmi hem de özel statüde kurumsallaşma odağında bir resim eğitimi tarihinin ortaya konabileceği düşüncesinden hareketle müstakil sanat eğitimi tarihi ve eğitim tarihi çalışacakların dikkati de bu makale ile konuya çekilmek istenmiştir.

Kaynakça

- Boppe, A. (1998). *18. Yüzyıl Boğaziçi ressamları*, Çev. Nevin Yücel Celbiş, İstanbul: Pera Turizm Ticaret.
- Boyar, S. P. (1948). *Türk ressamları*. Ankara: Jandarma Basımevi.
- Cezar, M. (1971). *Sanatta battıya açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi DH.EUM.PMC. 1-31; DH.EUM.PMC. 1-90; DH.EUM.PMC. 1-100.
- Direklerarasında Millet Tiyatrosu'nda Küşad edilecek Resim Mektebi Menfaatine hediye konser. [İlan] (18 Kânun-ı Evvel 1329/ 31 Aralık 1913). *Tanin*, s. 6.
- Ergin, O. (1977). *Türk maarif tarihi c.3*. İstanbul: Eser Matbaası.
- Germaner, S.- İnankur, Z. (2002). *Oryantalistlerin İstanbulu*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Giray, K. (1997). *Türkiye İş Bankası resim koleksiyonu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Güçtekin, N.(2013). *İstanbul'daki Müslim özel mektepleri (1873-1922)*. [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı.
- İrepoğlu, G. (2023). *Türkiye İş Bankası sanat eserleri koleksiyonu ışığında Türk resmini izlemek*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kayıb Maaş Cüzdanı. [İlan]. (31 Mayıs 1947), *Cumhuriyet.*, s.5.
- Meccanen Tevziat. [İlan]. (6 Nisan 1330/19 Nisan 1914), *Tasvir-i Efkâr*, ss.4-8.
- Meccanen Tevziat. [İlan]. (8 Nisan 1330/21 Nisan 1914), *Tasvir-i Efkâr*, s:4.
- Meccanen Tevziat. [İlan]. (21 Kânun-ı Evvel 1329/3 Ocak 1914), *Kadınlar Dünyası*, s.14.
- Terakki Atölyesi [İlan]. (3 Şubat 1325/16 Şubat 1920) *Musavver Hâle*,(3), s.33
- Olçaytu, N.- Nazlı, Ü.(2021) *Ressam Muazzez'den ortaoyunları*, Ankara: Karagöz Yayınları, 2021.
- Öndin, N.(2021). *Şeker Ahmet Paşa. Türk sanatının büyük ustaları 1*. İstanbul: Hayalperest Yayınları.
- Özyiğit, H. (2017). Pierre Désiré Guillemet'nin ilk özel resim atölyesi ve Sanayi-İ Nefise Mektebi'ne kadar Osmanlı Devleti'nde sanat eğitimine katkısı". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14) 125-138.
- Renda, G.-İnankur, Z. (2010). *İmparatorluktan portreler*. İstanbul: MAS Matbaacılık.
- Renda, G. (2011). Osmanlı Sarayında Avrupalı sanatçılar 19.Yüzyılda yeni bir hanedan imgesinin yayılımı. Editör: İnankur Zeynep, vd. *Mekânın poetikası, mekânın politikası Osmanlı İstanbul'u ve Britanya Oryantalizmi* içinde (ss. 223-235). İstanbul:Pera Müzesi Yayınları.
- Resim Mektebi Nizamnâme-i Dâhilisi (T.Y ve Y.Y. yok)*
- Sinanlar, S. (2008). *Pera'da resim üretimi ortamı*. [Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı.
- Sinanlar, S. (2010). 19. Yüzyıl İstanbulu'nun resim üretim ortamı Pera. Editör: Feridun Emecen. *İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul* içinde (ss. 363-373). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Taşdelen, Ö.F. (2003). *Türk resim sanatında Galatasaray sergileri*. [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı.